

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Веремейчика Сергія Володимировича
«Концептуалізація душі у контексті релігійно-антропологічних пошуків
представників української філософської думки кінця XIX – першої половини
XX ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Піднята дисертантом тема має свою актуальну значущість вже з огляду на сьогодення, яке, частіше за все, позначене світоглядною невизначеністю, ціннісно-смисловим вакуумом, аномією, засиллям симулякрів, тощо. Стан сучасної людини інколи окреслюють словами «та, що загубилася у власному житті», втратила смислові орієнтири, що вже не підпадають під безумовні пріоритети традиції, релігії, певної ідеології. До того ж, зовнішні щодо людини соціальні форми життя можуть надавати її існуванню маргінальної, девіантної спрямованості. У цьому контексті концепт «душа» має світоглядне значення, набуває персональногозвучання, виявляється стимулом до повноцінної життєдіяльності особистості, вказує на безумовний пріоритет вітальної сили над потребою виживання.

Особливого смислового наповнення феномен душі набуває за нинішніх часів «комунікативного повороту», коли «інший» стає центральною фігурою філософування, а інтерсуб'єктивні взаємовідносини вимагають досвіду взаємодії «я» та «ти» на засадах антиконфліктного потенціалу. У власному співвіднесенні з іншими людьми неможливий духовний аутизм. Тут християнське поняття «душа» має функціонувати у комунікативному полі сприйняття іншого, як досвіду, на відміну від зраціоналізованого підходу до «ти», як об'єкту пізнання.

У богослов'ї тріада «душа- дух- тіло» органічно і традиційно взаємопов'язані, а відтак, проведення смислових паралелей між цими

компонентами дозволяє дисертанту осмислити особистісні потенції індивіда, спосіб його існування за сучасної доби, яка з точки зору розвитку науки вже отримала назву постнекласичної.

За доби постнекласики істотно змінюються філософські запити на осмислення людської суб'єктивності. Антропологічний поворот тут засвідчує обмеженість класичної раціональності, пов'язаної з впевненістю у правильності суб'єктного протиставлення навколошньому світу, природі з позиції владарювання ними. В унісон цьому звучить богословська позиція про відповідальність особи не лише за власне життя, а й за життя інших. При цьому душа сприймається божественным даром з властивістю постійного саморозвитку, самовдосконалення, а головної еманацією душі вважається духовність.

Водночас констатуємо, що донині рівень філософського осмислення проблеми «душа- дух-тіло» не відповідає її значущості. Про це свідчить віднесення понять «душа», «дух», «духовність» переважно до сфер релігійного вжитку, заперечення їх філософського статусу, винесення за межі філософського категоріального апарату, що, часом, спостерігаємо у деяких дослідників.

Понад те, спроба дисертанта осмислити концепт «душа» з огляду на традицію представників Київської філософської школи кінця XIX - першої половини ХХ ст., чим самим надати терміну самостійного значення, вказує на його наукову сміливість, заслуговує на увагу.

Окрім того, дослідження Веремейчиком С.В. автентичної спадщини українського народу сприяє подоланню сумнівів у власній ідентичності українців, формує особистісні смисли через чітке відчуття гідності.

2. Виконання поставлених завдань

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Веремейчика С.В. дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до досліджуваної проблеми відзначається ґрунтовністю опрацювання.

Варто вказати на реальні здобутки дисертаційного дослідження, що мають наукову новизну.

Передусім, у дисертаційній праці феномен душі досліджується шляхом логічного міркування, а відтак, богословська раціоналізація забезпечує збереження смыслової цілісності цього феномену.

Звернення до професійно-академічної рефлексії представників Київської філософської школи кінця XIX - першої половини ХХ ст. дозволяє Сергію Володимировичу окреслити релігійно-антропологічні, психологічні та філософські аспекти душі, визначити органічну цілісність душевного життя людини у контексті особливостей співвідношення «духовного-матеріального», «психічного-фізіологічного», «душевного-тілесного».

Цінною у роботі видається спроба дисертанта обґрунтувати, що попри тривалу підміну поняття «духовності» такими термінологічними конструктами як «психіка», «свідомість» та «самооцінка», сучасна філософська думка засвідчує позитивну динаміку повернення у науковий дискурс концепту людської душі як фундаментальної основи всієї психофізіологічної діяльності особистості.

Шляхом переосмислення праць П. Юркевича, Г. Челпанова, В. Зеньківського, В. Войно-Ясенецького дисертант розглядає феномен душі у контексті кордоцентричної традиції вітчизняних філософських студій, що призводить його до висновку про можливість духовного зростання людини на основі духовно-моральних практик християнського світорозуміння.

Необхідно також відзначити структурованість дисертаційної роботи Веремейчика С.В., належним чином оформлення її наукового апарату.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульована мета, яка узгоджується з темою та конкретизується у завданнях, чітко окреслюється об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, аргументована анотація.

У першому розділі - «Теоретико-методологічні засади дослідження феномена душі в історико-філософській релігійній думці» - дисерtant робить

спробу розглянути феномен душі у контексті класичного, некласичного та постнекласичного філософствування; визначає концепт душі об'єктом святоотцівського аналізу через її сутність, природу та структуру; вивчає підходи сучасного релігієзнавства щодо проблеми душі. У цьому розділі Веремейчик С.В. вдало аналізує теоретико-пізнавальні концепції феномену душі, оцінює філософсько-релігієзнавчу базу дослідження.

У другому розділі дисертаційної праці «Душа та особливість її осмислення в українській релігійно-антропологічній філософській традиції» дисертант вивчає модифікації душевного у філософській культурі України, розглядає розуміння поняття «душа» в академічному дискурсі Київської філософської школи кінця XIX - першої половини ХХ століть, подає кордоцентричні інтенції філософського пошуку П.Юркевича. Тут інтерпретація феномену душі здійснюється Веремейчиком С.В. шляхом логіко-методологічних інтенцій, спрямованих на виявлення суттєвих характеристик, ознак, властивостей зазначененої вище ідеї.

Що стосується третього розділу «Душа у проблемному полі релігійно-антропологічного дискурсу української культури кінця XIX – першої половини ХХ ст.», то у ньому дисертант ретельно дослідив антропологічну домінанту рефлексії душі у творчості Георгія Івановича Челпанова, парадигму духу, душі, духовності у філософії Василя Васильовича Зеньківського, особливість співвідношення духу, душі та тіла у духовній спадщині Святителя Луки (Валентина Феліковича Войно-Ясенецького). Автором розкривається значення феномену душі для розвитку християнської гносеології, тенденції та перспективи цього процесу.

Дисертаційне дослідження Веремейчика С.В. завершується висновками, що відповідають змістовній частині, слугують відображенням головних результатів праці.

Наразі, можемо стверджувати, що поставлені мета і завдання дослідження були досягнуті, а дисертація постає завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Уважне ознайомлення з матеріалом дисертації та змістом автореферату Веремейчика С.В. дає змогу упевнитися в ідентичності їх головних положень. Автореферат відповідає вимогам МОН України.

3. Зауваження та недоліки дисертаційної праці

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Веремейчика С.В., слід висловити деякі побажання та зауваження, які, на нашу думку, мають місце, а саме:

1. У дисертації подеколи спостерігаємо переказ тлумачень душі, що мали місце у філософських та богословських текстах. На жаль, деяка хрестоматійність викладу не дозволила дисертанту чітко сформулювати авторську концепцію щодо досліджуваного ним феномену душі, розглянутому у контексті релігійно-антропологічних пошуків представників української філософської думки кінця XIX – першої половини ХХ ст.;
2. Нечіткість власного концептуального підходу залишила нез'ясованим авторське визначення поняття «душа» навіть в інструментально-операційному його призначенні;
3. Аналізуючи феномен душі та теоретичні форми її експлікації в контексті класичного, некласичного та постнекласичного філософування (підрозділ 1.1. – с. 9 - 34) дисертант приділяє значну увагу класичному та некласичному етапу розвитку філософської думки. При цьому докласичний етап не виокремлюється за смисловими та хронологічними ознаками, а постнекласичному філософствуванню приділяється недостатньо уваги. Про це, зокрема, засвідчують висновки по тексту: с. 21 – висновок щодо відмінності класичної та некласичної філософії («підхід до розгляду феномена людської душі у контексті знання «найкращого», прагнення до добродетелей, пізнання сутності морального закону та висвітлення тематики всезагального займає провідне місце у дослідженнях класичного філософування. Натомість на другорядний план у класичній філософії відходить проблема одиничного суб'єкта, його неповторної душі, унікального Я та екзистенції, що згодом стає основним предметом

некласичного філософування»); с.33 – висновок щодо особливостей некласичного філософування, в якій дисерант відстежує трансформацію сутності душі від релігійного екзистенціалізму С. К'єркегора до крайнього індивідуалізму Л. Шестова; с.34, де філософії постмодерну присвячений один абзац, в якому автор стверджує, що «експлікуючи проблему душі, філософія постмодерну виключає відмінність між матеріальним й ідеальним, нівелює можливість розуміти їх єдність, яка виражається опосередковано». З цього тексту, а також – з тексту висновків до розділу I (с. 59 - 62) та загальних висновків (с. 171 - 177) невідомо, чи ототожнює дисерант терміни «постнекласичний етап розвитку філософії» та «філософія постмодерну»? Зазначимо прина гідно, що останній – вельми суперечливий, оскільки «філософію постмодерну» сприймають, з одного боку, впливовою філософською течією сучасності, а з іншого, – позначеню релятивізмом та відмовою від традиційного, тенденцією у культурі, умонастроєм, що взагалі радикально заперечує філософію як світоглядний жанр, який спроможний дати теоретичні відповіді на межові питання існування людини та людства (звідси випливає теза про неможливість існування самого поняття філософії постмодерну);

4. Дисертаційний текст лише виграв, якщо б набуло узгодження з новим українським правописом прізвище видатного українського філософа, церковного та державного діяча, публіциста, психолога В.В.Зеньківського (у дисертаційній праці – В.В.Зеньковський);

5. У тексті дисертації присутні деякі мовні огріхи та помилки, але це суттєво не впливає на загальний смисл праці.

Слід зазначити, що озвучені зауваження не знижують позитивної оцінки дисертаційної праці Веремейчика С.В., яка постає певним внеском до академічного релігієзнавства.

Головні ідеї, висновки, положення дисертаційного дослідження знайшли належне відображення у науковому доробку Веремейчика С.В., що

пройшло належну апробацію на наукових, науково-практичних конференціях, головні положення і результати якого висвітлені у шести фахових наукових виданнях України, одній статті закордонного наукового видання.

Загалом, дисертаційне дослідження Веремейчика Сергія Володимировича «Концептуалізація душі у контексті релігійно-антропологічних пошуків представників української філософської думки кінця XIX – першої половини ХХ ст.» відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертаций, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент:

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник

Відділення релігієзнавства

Інституту філософії імені Г.С. Сковороди

Національної Академії наук України

Г.М. Кулагіна-Стадніченко

